

Időszerű közép-kelet-európai motivumok

Két színvonalas előadással, Az arcképpel és **Eörsi István** Antigonéjával Újvidéken vendégszerepelt a budapesti Nemzeti Színház

Kelet-Európa túlélte a sztálinizmust, és ennek különféle változatait, egyszóval a kommunizmust. Ámbár voltak nem is kevesen, akik behaltak, másoknak, nem is keveseknek, a lelkiismeretén hagyott nyomot. Tulajdonképpen mindannyiunk életét meghatározta így vagy úgy az ideológia. Azét is, aki hitt benne, azét is, aki lázadt ellene, és azét is, aki semmilyen viszonyra nem lépett vele. Erről Slawomir Mrozek drámája, **Az arckép**, amelynek főhőse a lelkiismeretével küszködő megrögzött sztálinista.

Gábor Miklós rendezésében sötétben kezdődik a darab. Az első percekben semmit nem látni, egy fohászokodó, siránkozó férfihangot hallani: „Szerettelek — mondja a hang. — Te voltál a jelenem és a jövőm, és nem tudtam megbocsátani a múltamnak, hogy nekülded telt el. Amikor rádtaláltam, még fiatal voltam. Igen, tudom, hogy nemcsak én szerettelek. Hogy mások is szeretnek, azt természetesen találtam. Aki nem szeretett, aki nem volt képes szeretni téged, az féreg volt. Emberségéből kivetkőzött lény, nem is érdemelt más bánásmódot. En képes voltam egy ilyet, képes voltam... Te tudod, kiről beszélek. Tőled való az erőm. Melettéd erősnek, okosnak és szépnek éreztem magam. (...) A megváltóm és a vesztetem. Haragszol? Szólalj meg! Nem bírom ezt tovább!”

Amikor kivilágosodik a színpad, **József Visszarionovics Sztálin** hatalmas arcképe tekint le ránk, a vezér szokásos retusált mosolyával. Előtte, nekünk háttal, egy görnyedt férfi áll kabátban, kezében koffer és esernyő. Közben forradalmi nő társasága. A jelenet pontosan fogalmazza meg a cserbenhagyott hívőnek már-már erotikus viszonyát a bálványhoz, az ő istenéhez.

Gábor Miklós rendezése a néhány filozófikus-látványos jelenetben kívüli csak a színészre koncentrálna, a színészen bízva, ami nem csoda hiszen **Az arckép**nek olyan főszereplője van, mint a kitűnő **Haumann Péter**. A neves színész, igaz, hogy előző alakításaihoz képest nem nyújtott újat szerepében, azonban színpadi jelenléte annyira teljes hogy egyedülálló élmény. Nagy rutinnal és alázattal, ugyanakkor nagy adag iróniával játssza az embert, aki elvesztette létének értelmét, és ettől szenved — nem a gaztettektől, amiket elkövetett. A dolgok alakulása folytán már végképp ki kellene ábrándulnia a dogmából amit a maga teljes szörnyűségében ismer, aminek a nevében a biztos halálba küldte barátját, azonban ő még mindig valamiféle jégre, magyarázatra vár. Hallucinál és fecseg, főleg a nyulakról amelyek nem ismerik a politikai pártokat, Mrozek legszemlésebb poénjait éppen a nyulak témájára sűti el.

Haumann partnere, **Andorai Péter** visszafogottan játszik, tulajdonképpen rezonőr-szerep az övé. Ő az a figura, aki unja már az egészséget, nem érdekli a rehabilitáció se, egyszerűen csak élni szeretne. De a feljelentője nem hagyja. Üdözi a rossz lelkiismeretével. Ítéletet követel tőle. Anatol viszont nem ítélkezik, mert azon a véleményen van, hogy ők mindketten a sztálinizmus áldozatai, és csak a véletlenül múltott, hogy melyikük állt az egyik és melyikük a másik oldalon. Vitájuk csúcsán Anatol dühében megidézi Sztálin szellemét s közben extázisban így beszél: „Tekints az arcképre ott van és néz minket. Volt, van és lesz. Mosolyog. Mert az ő műve tart és nem múlik el. Ő bennünk van, benned ugyanúgy, mint önmagam. Mi ketten az ő műve vagyunk. Mindegy, hogy jobbról-e vagy balról, hogy mellette voltunk-e vagy ellene mindig csak általa voltunk, ő mindig a dolgok középpontjában áll.” Ehhez már csak annyit tehetünk hozzá, hogy nemcsak Anatol és Bartodziej évjáratát határozta meg egy bizonyos arckép. Több arckép is volt, itt Közép-Kelet-Európában, és nyilván lesz is még. A következmények közismertek lehet „fódozni-fódozni” őket, mint ahogy egy dróttostót kiabálja **Az arckép** záró jelenetében, nem kis iróniával: fódozni-fódozni!

A budapesti Nemzeti Színháznak ez a produkciója szellemes és szórakoztató a komoly gondolatok ellenére is. A színház másik előadása, az **Antigoné** már komor, fekete tragédia nagyjából az előzőhöz hasonlóan időszerű közép-kelet-európai motívumra épül. Közép-Kelet-Európában tart a múltfeltáró folyamat, amelynek részeként megjelölik a korábban jeltelen, csak lopva látogatott sírokat. Szophoklész tragédiája, mint ismeretes, arról szól, hogy Antigoné a királyi tilalom ellenére eltemeti halott testvérét, az áruló-**nak** kikiáltott Polünekoszt. **Eörsi István** átírta Szophoklész tragédiáját, ha nem is szituációiban magyar viszonyokra, mert a szituáció egyetemes, azonban nyelvben, fogalomkészletében magyarra vált ez a görög tragédia. A rendező **Csiszár Imre** tovább magyarította a figurák jellegének megformálásával és a helyszíni-választással. Nekem a thébai kórus rendezői megoldása az igazi élményem ebből a produkcióból. A kórus mindegyik tagja a mai Magyar életből vett hiteles mintapéldány: lumpenfigura, elszegényedett úr, köpönyegforgató feltörekvő stb. Ezek a szociográfiakusan megformált figurák egyszerre beszélnek és mégsem. Mindegyikük mondja a maga ritmusában ugyanazt a szöveget mintegy önmagának. Időnként forradalmi dalokat énekelnek, valami elképesztő összhangtalan összhangban. Különben egy sötét kriptában játszódik az előadás, vagy valamiféle műemléktéren. A mai ruhákat viselő szereplők lába alatt macskakő. A fekete kosztümös Antigoné macskakővel dobálja a város kapuját. Nekem erről a kaposvári Marat /Sade jut eszembe. A macskakő, amit a kezében tart a zárójelenetben a kikiáltó, **Máté Gábor**. Kicsit mint ha a Marat romjaiból, törmelékéből építkezne ez az előadás, azonban már korán sincs olyan revelatív ereje, mint annak idején a kaposvári előadásnak volt, és nem is lehet több okból. Egyebek között mert a Marat az élet előtt járt, a Nemzeti Színháznak ez az előadása pedig az élet után. Rituális színházat rendezett **Csiszár Imre**, érzelmekre ható színházat — a funkciója talán éppen ez lenne, hogy a tudat alatti szférából előhívja, megnevezze, hagyja kiélni a dolgokat.

A legizgalmasabb, a leginkább egyénített figurát talán **Bessenyei Ferenc** hozza a gyűlölt Kreón szerepében, de **Ráckevei Anna** is következetesen és markánsan formálja meg a szeretetre ugyanakkor gyászra született Antigonét. Hősnője egytömbből faragott ember, megjelenésében szigorú, puritán diáklány, aki mindennél jobban utálja az önmagukat tévedhetetlennek kikiáltó, bölcs mosolyú gyámkodó embereket. Ostoba törvényeiket nem ismeri el.

Tulajdonképpen mindegyik szereplő nevét fel kellene sorolni, hiszen mindannyian hozzájárultak az újvidéki sikerhez, amely nemcsak azt bizonyítja, hogy a téma Közép-Kelet-Európában továbbra is hasonló, hanem a Nemzeti Színház tagjainak magas színvonalú játékkultúráját is.

BARTUC Gabriella

Önkéntes munka az otthon építéséért, ezúttal nem karmesteri pálcával,